

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 1, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 15.05.2019 | Kabul Tarihi: 23.06.2019

OSMANLI DÖNEMİ SURİYE VİLAYETİ'NDE GÖÇMEN VE YERLİ AHALİ MÜNASEBETLERİ BAĞLAMINDA ÇERKES-DÜRZİ İHTİLAFI (1880-1900)

Habibe POLAT

İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
rehnuma.44@hotmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-3501-6515>

Atıf / Citation: Polat H. (2019). Osmanlı Dönemi Suriye Vilayeti'nde Göçmen ve Yerli Ahali Münasebetleri Bağlamında Çerkes-Dürzî İhtilafı (1880-1900). *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(1), 77-89.

Özet

Rusya'nın güney siyasetinin bir gereği olarak Kırım ve Kafkasya'da yaşayan Müslüman ahaliyi göçe zorlaması neticesinde milyonlarca Kırım ve Kafkas göçmeni Osmanlı topraklarına hicret etmek zorunda kalmıştır. Gerek insanî duygularla gerekse iskân siyasetinin bir neticesi olarak Osmanlı Devleti göçmenleri kabul etmiş ve devletin imkânları nispetinde en iyi şekilde iskân edilmeleri için birçok tedbir almıştır. Kafkas göçmenler arasında sayıları oldukça fazla olan Çerkesler, Osmanlı Devleti için ayrı bir önem arz etmekteydi. Zira yerleşik bir hayat yaşayan, ziraat yapan ve askerlik konusunda becerikli ve hünerli olan Çerkesler, Osmanlı topraklarında özellikle; asayiş bozacak tavırlar sergileyen yerli ahali ve aşiretlerin yaşadıkları yerlere iskân edilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler; Göçmen, İskân, Çerkes, Dürzî, Suriye

THE CIRCASSIAN-DRUZE CONFLICT IN THE SYRIA PROVINCE OF THE OTTOMAN PERIOD IN THE CONTEXT OF MIGRANT AND LOCAL PEOPLE RELATIONS

Abstract

As a sequel of Russia's southern policy, that is forcing Muslim population in Crimea and the Caucasus to leave the country, millions of Crimean and Caucasian immigrants were forced to emigrate to the Ottoman lands. The Ottoman State accepted the immigrants due to humanitarian reasons and settlement policy needs and took many measures to ensure the best possible settlement of the emigrants. The Circassians, which constituted the highest

population among Caucasian immigrants, were of particular importance for the Ottoman Empire. Therefore the Circassians, who had a settled life, are skilled in agriculture and excelled in military service, were settled alongside with local people that would disrupt the order in the nation.

Keywords; Immigrant, Settlement, Circassian, Druze, Syria

GİRİŞ

Terim anlamıyla göç; iktisadî, içtimaî ve siyasî nedenlerle kişilerin ya da toplulukların bir yerden başka bir yere, bir ülkeden başka bir ülkeye gitme eylemi, hicret anlamına gelmektedir (İpek, 2014: 9-20). Birey ya da toplulukların göç olgusu umumiyetle, itici veya çekici sebeplerle yaptıkları kabul edilebilir. İtici hali ile göç, bireylerin ve toplumların göç etmeye mecbur bırakıldıkları hal iken, çekici sebeplerle yapılan göç, bireylerin veya toplulukların kendi istekleri ile ekonomik veya sosyal şartları daha iyi olan başka bir yere göç etmeleri anlamına gelmektedir. İtici sebeplerle yapılan göçte bireylerin veya toplumların gönüllü olmadan yer değiştirme hareketi söz konusudur. İnsanların gönüllü olmadan yer değiştirmelerinin sebeplerini üç başlık altında izah edebiliriz. Bunlar; devletin belli amaçlarını gerçekleştirmek, savaşlar sonucunda yeniden uyum, doğal afetler sonucunda yapılan göçler olarak kabul edilebilir. İlk iki sebep devletle doğrudan ilgili olmakla beraber, üçüncü sebep çözümü devletten beklenen hali ifade eder. Bu üç sebeple yapılan göçlerde, zorunlu yer değiştirme hareketleri meydana gelmektedir. Zorunlu yer değiştirme hareketlerinin hangi toplumda ve ne zaman neden, niçin ve nasıl ortaya çıktığını daha iyi anlayabilmek için iki temel unsur konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Bu unsurlar; devletin zorunlu yer değiştirme hareketini, nasıl meşru hale getirdiği, birey ve toplumların haklarının neler olduğunun belirlenmesi ile mümkün olur (Tekeli, 2008: 141).

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminden başlayarak, birey ve toplumun sürekli olarak bir iskân hareketi ile karşı karşıya kaldığı söylenebilir. Pekâlâ, tarihi süreç içerisinde birey ve toplumların yer değiştirme hareketlerin sebepleri değişse de sürekli olarak bir iskân hareketinin varlığı söz konusudur (Tekeli, 2008: 141-170). Böylesi bir süreç içerisinde Osmanlı Devleti, uzun yıllar birey ve toplumları göç ettirmiş veya devlete gelen göçmenleri iskân için belli bir siyaset izlemiştir. Ancak, 1853-1856 Kırım Savaşı ile başlayarak 1920'li yıllara kadar devam eden Kırım, Kafkasya ve Balkanlar'dan yapılan kitle göçleri ve bunların iskânı devleti en ciddi şekilde uğraştıran bir mesele olarak kabul edilmektedir. Bu sebepten dolayı daha önce de ifade ettiğimiz gibi zamanın şartlarına göre yer değiştirme hareketlerine karşı farklı iskân politikaları geliştiren Osmanlı Devleti Kırım, Kafkasya ve Balkanlar'dan gelen göçmenler için de kendine has özellikleri ve umumi benzerlikleri ile bir "göçmeni iskân siyaseti"ni geliştirmiştir.

Osmanlı tarihi süresince fert ve toplumla ilgili göç ettirmeler ve iskân olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bir başka ifade ile Osmanlıların göç ve göçlerle ilgili tarihi tecrübeleri azımsanmayacak kadar fazladır. Devlet, bütün bu göçleri yeterli ve gerekli tedbirlerle, topluma sıkıntı vermeden halletmiştir. Yalnız 1853-1856 Kırım Harbi'nden sonraki göçler, Osmanlı Devleti'nin siyasî, ekonomik ve sosyal yapısını derinden etkileyecek kitle göçlerdir. Bu sebeple devlet, bu büyük kitle göçüne de kendini zaman içerisinde hazırlayacak ve gerekli bütün tedbirleri devletin imkânları seviyesinde alıp uygulayacaktır. Osmanlı Devleti'nde umumi olarak bir yere gelen göçlerle *şehremaneti* ilgilenmekteydi. Şehremaneti, belediyeye ait işleri yürüten birimin alt kuruluşlarından biridir. Fakat Kırım Harbi ile gelen göçmenlerin sayılarının fazla olması sebebiyle şehremaneti birimlerinin yalnız başlarına bu işleri yürütememesi, Osmanlı Devleti idarecilerini yeni tedbir almaya sevk etmiştir. Bu tedbirlerden biri de göçmenlerin sevk ve idaresi ile ilgili yeni

düzenlemelerdir. Örneğin 3 Mayıs 1856 senesinde Silistre valisine bir talimat gönderilmiştir (Eren, 1966: 41-49). Bundan sonra göçmen işlerinin daha düzgün yürütülmesi için yapılması gerekenler sıralanmıştır.

1859 senesinde ise göç ve göçmen işlerinin yürütülmesi için artık her bir vilayette olan şehremaneti yanında, göçmenlerin her türlü işleri ile meşgul olmak üzere bir “Göçmen Komisyonu” kurulmasının münasip olacağı belirtilmiştir. Böylece 5 Ocak 1860 senesinde ilk “Göçmen Komisyonu” oluşturulmuş ve komisyonun başkanlığına da o vakit Trabzon Valisi Hafız Paşa getirilmiştir (Eren 1966: 54-61). Böylece Osmanlı Devleti idarecileri bundan sonra göçlerle ilgili daha hazırlıklı olacak ve göç işlerini daha düzenli yürütecektir. Bu tedbirler iskânı kolaylaştıracaktır.

Gerek Kırım gerekse Kafkasya’dan memleketlerini terk ederek Osmanlı Devleti’ne göç edenlerin yoğunluğu hep aynı ölçüde olmamıştır. Özellikle 1856-1857, 1860-1862, 1864-1865 yıllarında büyük ivme kazanmış, (Saydam, 1997: 81) 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra da göçler en yoğun şekilde olmuştur. 1856 senesinden başlayarak 1870’li yıllara kadar Rumeli taraflarına ve kısmen de Anadolu’ya sevk ve iskân edilen göçmenler, 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinden sonra Rumeli taraflarının artık göçmenler için güvenli bir yer olmamasından ötürü Anadolu taraflarına ve Osmanlı’nın daha Güney vilayetlerine iskân edilmeye başlanmıştır. Bundan hemen önce ise 31 Ocak 1878 tarihinde imzalanan Edirne Mütârekesi’nden sonra Rusya, Osmanlı Devleti’ne bir yandan barış şartlarını dikte etmeye çalışıyor, diğer taraftan da Tuna taraflarına yeni bir Bulgar Devleti kurulması (İpek, 1999: 31-32) için girişimlerde bulunuyordu. Yine Ruslar, daha önce özellikle 1862-1864 Rus-Çerkes Savaşı’ndan sonra bu bölgelere iskân edilen Çerkeslerin buralardan çıkarılmasını talep etmiştir. Böylece hem 1878 Osmanlı-Rus Harbi ile Kafkasya’dan çok sayıda göçmen Osmanlı topraklarına iltica ediyor, hem de daha önceden Rumeli taraflarına yerleştirilen Çerkesler yeni bir göç hareketi ile Anadolu içlerine ve Anadolu’nun Güney taraflarına sevk ediliyordu.

Çerkeslerin Suriye Vilayetine İskânı

Suriye Vilayeti’ne 1856 senesinden başlayarak göçmen iskânı olmuşsa da söz konusu taraflara asıl yoğun bir şekilde göçmen sevkıyatı 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nden sonra olmuştur. Bu harbin sonrasında Kafkaslardan gelerek Suriye’ye yerleştirilen Çerkeslerin yanında, Suriye’ye yerleştirilenlerin çoğunluğunu, Rumeli’den ikinci bir göç hareketi ile nakledilen Çerkesler teşkil etmektedir (Habiçoğlu, 1993: 172). Osmanlılar, 1864 Büyük Çerkes Sürgünü olarak adlandırılan göç hareketi ile sayıları yüz binler ile ifade edilen Çerkesleri, bugünkü Bulgaristan, Kıbrıs, Romanya ve Girit adalarına yerleştirmişlerdi. Devletin, Bulgaristan’a 90 binden fazla Çerkesi yerleştirmesinin asıl sebebi Hristiyan halka karşı bir denge unsuru olmaları ve bölgede asayiş ve düzenin sağlanmasına katkı sağlanmasıdır. Daha sonra Ocak 1877 senesinde İstanbul’da toplanmış olan Avrupa Devletleri konferansında, Balkanlar’a daha önce yerleştirilmiş olan Çerkeslerin Osmanlı Devleti’nin Anadolu vilayetlerine yerleştirilmesi fikri ortaya çıkmıştır. Sonuçta Çerkesler ikinci defa Anadolu’ya ve daha güneye yerleştirilmek üzere Rumeli’den çıkmak zorunda kalmışlardır. Bundan başka Çerkeslerin bir daha Bulgaristan’a dönmeleri yasaklanmış, Ayastefones ve Berlin Antlaşması kararlarıyla da “*sınır garnizonlarında Çerkes birlikleri kullanılmayacağı*” karara bağlanmıştır (ORSAM, 2012: 9-10).

Bundan sonra Osmanlı Devleti, yaptığı anlaşmaların gereği olarak Rumeli vilayetlerine Çerkes göçmen iskân edemeyeceği gibi, daha önceden buralara iskân edilen göçmenleri de Anadolu vilayetlerine ve Suriye topraklarına göç ettirmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti’nin Suriye’ye

Çerkesleri iskân siyaseti XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar inmektedir. Zira Suriye'nin Güneyindeki çöl coğrafyasında yaşayan Bedeviler XVIII. Yüzyılın ortalarından itibaren Kuzey'e doğru yayılmaya başlamışlardı. Bedevilerin meydana getirdiği asayişsizlikler ve düzensizliklere tedbir olarak tercih edilen bu iskânla Devlet, Çerkeslerin Bedevilere göz kulak olmaları maksadıyla kervan yollarının geçtiği çöl kenarları boyunca iskân faaliyetlerini sürdürmüştü (Eldem, Goffman, Masters, 2003: 50). Tabii olarak XIX. Yüzyılın gelişmeleri ve özellikle 1853-1856 Kırım Harbi ve 1877-1978 Osmanlı-Rus Harpleri Kafkasya göçlerini hızlandırmış ve Osmanlı Devleti de bu hızlı gelişmelere karşı göçmenlerle ilgili iskân siyasetini hızlandırmak zorunda kalmıştır. Çerkeslerden oluşan Kafkas göçmenler XIX. Yüzyılın başından itibaren Osmanlı topraklarına gelmekle beraber XIX yüzyılın ikinci yarısındaki siyasî gelişmelerle göçlerin hızlandığını yukarıda izah etmiştik. Bu arada Suriye ve Halep'e iskân edilen göçmenlerin iskân yerleri genellikle stratejik olarak önemli olan ve daha öncesinde Türkmenlerin yerleştirdiği yerlerdi (Samur, 1989: 120). Çerkeslerin Suriye tarafına iskânı XIX. yüzyıl öncesinde büyük kitle göçleri değildi. Dolayısıyla devlet, iskânda ciddi sıkıntılarla karşılaşmamıştı ve iskân konusunda daha isabetli kararlar alıp uygulamaktaydı. Ancak XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan göçmen dalgası devlet için bazı sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Bunları; devletin kendi iç meseleleri ve gelen göçmenlerin etnik ve sosyo-kültürel durumları ile izah etmek gerekmektedir.

Osmanlı Devleti XIX. Yüzyıla birçok siyasî, idarî, iktisadî ve sosyal meselelerle girmiştir. Bu meselelerin önemli bir kısmı da Suriye coğrafyasında meydana gelen gelişmelerdi. Osmanlı Devleti, bölgede asayiş ancak, Mısır valilerine bırakmak zorunda kalmıştır. Diğer taraftan Arap coğrafyasında da Vehhâbîlik adıyla ortaya çıkan sefî hareket Bedeviler arasında kuvvet bulmuştur. Yine Bedeviler iktisadî sebeplerle büyük kitleler halinde Kuzeye doğru hareketlenmiş ve devlet, bunları düzene koymak için bir hayli uğraşmıştır.

Diğer yandan Osmanlı topraklarına göç eden Kırım ve Kafkas gruplar dil ve etnik köken olarak: Çerkes, Abaza, Çeçen, Dağıstan, Tatar ve Nogay gibi farklılıklar gösterse de Müslüman olmaları sebebiyle Osmanlı-Müslüman toplulukların bir parçası sayılabilirler. Üstelik göç etmeye zorlandıkları toprakları daha önce Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında olan yerlerdi. Bu sebeple göç eden gruplar geldikleri Osmanlı coğrafyasında kendilerini çok farklı ya da dışlanmış olarak hissetmemişlerdir. Burada dikkat çeken husus bu durumun göçmenler ve yerli ahali arasında uyumda bazı sıkıntıların yaşanmasıdır. Uyumsuzluklar çok ciddi olmamakla beraber, göçmenler ve yerli ahali arasında arazi anlaşmazlığı, yeni hayata intibak edememe gibi ekonomik ve sosyal sebeplerden dolayı ortaya çıkmıştır. Yalnız burada hemen şunu da ifade etmek isteriz ki taraflar arasında benzeri sosyo-kültürel değerlerin bulunması ihtilafların ve uyumsuzlukların çözülmesini kolaylaştırmıştır (Karpas, 2010: s.20). Fakat Suriye'de bazı sosyo-kültürel farklılıkların bulunduğu da dikkat çekmek gerekmektedir. Özellikle burada yaşayan yerli ahalden Dürziler önemlidir. Dürziler sosyo-kültürel özellikleri farklı topluluklardan birisidir. Dolayısıyla az sayıda benzerliklere karşılık ihtilafların çok olması bölgedeki anlaşmazlıkların ve ihtilafların ana sebebidir denilebilir. İctimâî, iktisadî, hukukî ve etnik yapı olarak birbirinden çok farklılıkları olan bu iki grup arasında devamlı suretle çatışmaların çıkması kaçınılmaz olmuştur. Arazi anlaşmazlığı olarak başlayan ihtilaf, zamanla önüne geçilemez kanlı çatışmalara sebep olmuş ve uzun yıllar vilayet yönetimini meşgul etmiştir.

İhtilafın Başlaması ve Seyri

Bölgenin genel durumu hakkında kısa bilgi vermek çalışmanın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Coğrafyanın sosyo-kültürel şekillenmesi çok gerilere dayanmaktadır. Fatimiler'in altıncı

halifesi el-Hâkim Biemrillah'ın 995-1021 seneleri arasındaki dönemde İsmaililik içerisinde ayrılan ve el-Hâkim Biemrillah'ın ilahlığını iddia eden siyâsî bir mezhep olarak ortaya çıkan Dürzilik, *el-Hakimiyye*, *el-Muvahhidûn*, *el-Muvahhidûn ed-Durûz*, *Benû Marûf*, *Al-ı Marûf*, *Davetü't-Tevhid* gibi isimlerle de bilinmekle beraber, daha çok *Dürziyye* ve *Durûz* olarak isimlendirilmiştir (Tan, 2012: 62). Bunun yanında Dürzî kavramının isimlendirilmesinde de birçok ihtilaf vardır. Kelime anlamı olarak "*elbisenin dikiş yerlerinden biri*" anlamına gelen kelime farsça kökenli olup Arapça'ya uyarlanmıştır. "Bitler" ve "bit yumurtaları" için de "*Benâtü'd-Dürûz*" ifadesi kullanılır. *el-Derzü*: Dünya nimetleri ve lezzetleri demektir. "dünya" için "*Ümmü Derzin*" denir. Bununla beraber Araplar arasından anne-babası olmayan çocuklar için "*İbn Derzate*" denir. Zina yapan bir cariyeden meydana gelen ve babası belli olmayan çocuklar için de kullanılır. Ayak takımı ve sokak adamları için "*evladü derzate*", fakir ve garibanlar için de aynı tabir kullanılır. Osmanlı ahalisi arasında da "*Terezîler*" olarak isimlendirilirler. Fakat ıstılahî anlamı ile daha başka şekilde kullanılmaktadır (Şenzeybek, 2001: 13-15).

Osmanlı döneminde Dürzîler, Emiriler tarafından idare ediliyordu. Emiriler dönemi olarak isimlendirilen bu dönemde Ma'noğulları Emirliği ve Şihabî Emirliği iktidardaydı (Bağlıoğlu, 2006: 21-27). Dürzîler arasındaki ilk hareketlenmeler Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1805 senesinde Medine'yi ele geçiren Vehhâbîleri bertaraf ederek ki, Vehhâbîle Arap coğrafyasının iç kısımlarına çöllere sığınmışlardı. Harameyni kurtarmak şartıyla Mısır valisi olmasından sonra başlanmıştır. 1807 senesinde İskenderiye'yi zapt etmiş olan İngilizlere karşı büyük başarı sağlaması üzerine kendisine Mısır'ın sahil kısmı da verildi. Bundan sonra Mehmet Ali Paşa Kölemenleri de bertaraf ederek Mısır'ın tek hâkimi oldu. Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'yi istila etmesinde o dönemde Dürzî emiri olan Emir Beşir'in büyük payı vardı. Bu sayede Emir de Lübnan'daki rakiplerini bertaraf ederek Lübnan'daki konumunu güçlendirdi (Bağlıoğlu, 2006: 27-28).

Suriye'ye iskân edilen Çerkesleri en çok uğraştıran sonu kanlı çatışmalara kadar giden meselelerden bir tanesi 1890-1896 seneleri arasında Dürzîlerle yaşadıkları çatışmalardır. Özellikle 1860-1861 yılları arasında Suriye'de ortaya çıkan Cebel-i Lübnan olaylarıyla baş gösteren mesele, 1895-1896 senesinde Dürzî olaylarına dönüşmüş ve en nihayetinde bu karışık durumdan Çerkes göçmenler de etkilenmiştir. Bir yandan Çerkesler ve Dürzîler arasında arazi anlaşmazlığı yüzünden yaşanan sorunlar bir yandan da Dürzîlerin yerel yönetime karşı sergilediği isyan hareketleri on yıl boyunca vilayeti meşgul etmiştir. On yıla yakın Çerkesler ve Dürzîler arasında yaşanan hadiseler geçmeden önce, meselenin seyrini iyi tahlil etmek için XIX. yüzyıl Suriye'sinin durumu ve Dürzîlerin faaliyetleri hakkında yukarıda ki bilgilere özellikle olarak bazı ilaveler yapmak gerekmektedir.

Esasında XIX. yüzyılda Suriye'de meydana gelen Dürzî olaylarını üç dönem üzerinden değerlendirmek mümkündür. Birinci dönem, 1840'tan 1860'a kadar olan dönemdir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Suriye ile Lübnan'da yeniden yerleşmesi ve Beşir Şihab'ın Dürzî emirliğinden çıkarılması yeni bir vaziyet ortaya çıkarmıştır. Beşir elli beş senelik emirliği döneminde Cebel-i Lübnan'da iyi bir idare tesis etmiş ve muhtelif anlaşmazlıkları bertaraf etmişse de Mısır idaresi zamanında İbrahim Paşa'nın benimsediği siyasete uyarak; Dürzî reislerini sürgüne göndermek ve mallarını müsadere ile gasp etmek gibi girişimleriyle eskiden var olan rekabeti bir düşmanlık vaziyetine çevirmiştir. Bu durumdan cesaret alan Marunîler ise eskisinden daha cüretkâr davranacaklardır. Mısır meselesi zamanında gösterdikleri hizmetlerden ötürü Osmanlı Devleti'nden takdir bekliyorlardı. Bundan sonra Dürzî reisleri eskiden sahip oldukları imtiyazları yeniden almaya ve Mısır idaresi zamanında felaketlerine sebep gösterdikleri Marunîlerden ve Şihab ailesinden

intikam almaya hazırlanıyorlardı. Bundan başka Tanzimat'ı ilan eden ve vilayet idaresini merkeze bağlamayı isteyen Osmanlı Devleti'nin karşısında iki mesele vardı: Cebel-i Lübnan'daki muhtelif unsurlar arasındaki dengeyi yeniden temin etmek, asayiş sağlamaya ve Şihab ailesi zamanında kurulan mahalli idareleri ortadan kaldırmak (Gökbilgin, 1946: 643). Osmanlı Devleti 1840-1860 seneleri arasında Suriye'de bu mesele ile uğraşmak zorundan kalacaktır.

Mehmet Ali Paşa'nın, oğlu İbrahim Paşa'yı Suriye üzerine gönderdiği sırada Emir Beşir de, İbrahim Paşa'nın yanında yer alıyordu. Bunun yanında Emir'in rakibi olan Dürzî aileler de Osmanlı tarafında yer alıyordu. İbrahim Paşa'nın Suriye üzerinde başlattığı ileri hareket 1832 senesinde Anadolu içlerine yayıldı. Burada Osmanlı'ya karşı zafer kazanınca İngiltere, Fransa ve Rusya, Mehmet Ali Paşa'nın artan gücü karşısında endişelenerek kendisine Suriye Valiliğini verilerek İbrahim Paşa'nın Anadolu'dan Kütahya Antlaşma ile çekilmesini sağlamışlardır. Suriye'nin liman şehirlerinin Emir Beşir'e verilmesi ile Beşir, Lübnan'da geniş bir idare alanı kazanmış oldu. Fakat bundan kısa bir süre sonra Emir Beşir ve İbrahim Paşa arasında anlaşmazlıklar yaşanmaya başlandı (Bağlıoğlu, 2006: 29-30). Bundan sonra 1860-1861 Suriye olaylarına gelinceye kadar Suriye ve Lübnan taraflarında karışıklıklar devam etti. Bu olayların ortaya çıkmasında aynı dönemde ilan edilen Islahat Fermanı'nın (1856) büyük etkisi vardır. Tanzimat Fermanı'nın mimarlarından olan Reşit Paşa, bu fermana muhalefet etmişti. Zira ona göre ferman, "*millet-i hâkime* ve "*milel-i mahkûme* arasında fark bırakmayan bir takım düzenlemeleriyle fazla ileriye gitmiş bir hareketti. Ona göre fermanın getirdiği cemaatler arasında eşitlik fikriyle ehl-i İslâm ve Hıristiyan arasında büyük çatışmalar çıkacak, İstanbul, Bosna ve Arnavutluk gibi yerlerde sorun çıkmazsa da "Şam-Halep ve Hitta-i Irakıyye ve Anadolu'nun pek çok yerinde kargaşanın çıkması kaçınılmaz olacaktı. Nitekim öngörülerinde haklı çıkan Reşit Paşa'nın bu husustaki fikirlerinin üzerinden çok geçmeden Osmanlı Devleti'nin pek çok yerinde huzursuzluklar çıkmaya başladı, 1860 senesinde de Lübnan'da Marunîler ve Dürzîler arasında bir iç savaş çıktı (Baktıaya, 2008: 25-26). 1860 senesinde Cebel-i Lübnan'da Dürzîler Hıristiyan köylerine saldırmaya başladılar. Kısa süre sonra Şam'a sıçrayan olaylarda birçok Hıristiyan katledildi, Avrupa konsoloslukları ateşe verildi. Osmanlı hükümeti tarafından Fuat Paşa eliyle alınan tedbirler işe yaramadı. Hıristiyan halkın katledilmesinin ardından Fransa bölgeye asker çıkardı ve askerler bir yıl kadar Lübnan'da kaldı. Sonunda 1861'de Avrupalı Devletlerin temsilcilerinin katılımıyla İstanbul'da bir konferans düzenledi. Konferans neticesinde Lübnan'da yeni bir düzenleme getirilerek Lübnan Mutasarrıflığı kuruldu. Hıristiyanlar açısından büyük katliamlara sebep olan Şam olayları, sonrasında da Müslümanlar açısından iç açıcı bir hal almayacaktır (Baktıaya, 2017: 199-200).

İkinci dönem 1861-1885 yılları arasındadır. Bu dönemde Fransa ve İngiltere'nin bölgede etkin bir güç oluşturmak için birçok girişimde bulunduğu gözlemlenmektedir. 1861'den itibaren Mutasarrıflık idaresinin başlamasıyla hızlı bir ekonomik, siyasî ve kültürel gelişmeler yaşanırken, mutasarrıflık dışında kalan özellikle Havran Dürzîleri isyan hareketlerine girişmiş ve bazı zengin köyleri yağmalayarak hükümeti uğraştırmışlardır. Diğer taraftan İngiliz ve Fransızlar Cebel-i Lübnan bölgesinde devamlı surette Marunî-Dürzî çatışmalarını körüklüyor, Osmanlı Devleti ise asayişin temini için bir takım tedbirler alıyordu (Bağlıoğlu, 2006: 43). Bundan sonra da özellikle İngiltere ve Fransa, Suriye üzerinde nüfuzlarını temin etmek için bir takım girişimlerde bulunacaklardı. Bölge topluluklarından Dürzîleri İngiltere, Marunîleri ise Fransa kendi çıkarları için kullanmaktan geri durmuyordu. Avrupa Devletleri bu cemaatleri her defasında Osmanlı otoritesine karşı gelmeleri için bir takım faaliyetlerde bulunuyorlardı. Zira iki topluluktan biri bölgede asayiş bozacak bir hareket sergilediğinde ya Fransa ya da İngiltere tarafından korunmaktaydı. Özellikle 1878'de Kıbrıs'ın İngiltere'nin eline geçmesiyle İngiltere, Suriye ile daha yakından ilgilenmeye

başlamıştır. Bundan sonra 1879-1896 seneleri arasında bölgede meydana gelen Dürzî ayaklanmalarında İngiltere'nin Dürzîleri koruması Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakacaktır (Buzpınar, 1999: 169).

Üçüncü dönem, 1885 ve sonraki yıllardaki gelişmeler olarak izah edilebilir. İngiltere ve Fransa'nın bölge üzerinde giriştikleri misyonerlik faaliyetleri, Suriye'nin Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hareketlerinde bulunmasına sebep olacaktı. İngiltere ve Fransa'nın desteği ile başlayan isyan hareketleri bundan sonra mahalli muhalif hareketlere dönüşecektir. Suriye'deki yerel topluluklardan özellikle Dürzîler bir yandan diğer yerel halk ile sorunlar çıkarırken bir taraftan bölgeye iskân edilen Çerkeslere karşı asayiş bozacak hareketler sergileyeceklerdir. Dürzîlerin Çerkeslere karşı bu gibi faaliyetlerde bulunmasından önce Osmanlı Devleti özellikle Dürzîlerin yoğun olarak yaşadıkları ve isyan hareketlerinde buldukları yerlere Çerkesleri iskân ederek hem bölgede bir denge unsuru oluşturmak hem de Çerkeslerin askerî gücünden istifade ile Dürzî ayaklanmalarının önüne geçmek istiyordu. Bu maksatla Çerkeslerin Suriye Vilayetinde iskân edildikleri yerlerden bir tanesi de Golan Tepesi olmuştur. Çerkesler bu tepeye askerî bir hat şeklinde yerleştirildiler. Hat, Dürzî bölgesinin karşısında uzanıyor ve Bedevi kabileleriyle aralarında bir tür sınır oluşturuluyordu (ORSAM, 2012: 10). Dürzîlerin isyan hareketinde buldukları yerlere Çerkeslerin iskân edilmesi, daha sonra Çerkes-Dürzî çatışmasının çıkmasına sebep olacaktır. Osmanlı Devleti, Çerkeslerin askerî gücünden istifadeyle Dürzî isyanlarını bastırmaya çalışırken diğer taraftan Dürzîler, Çerkeslerin iskân edildikleri arazilere tecavüzde bulunarak çatışmayı başka tarafa çekmişlerdir. Bundan sonra bir tarafı ile hadise, Çerkesler ve Dürzîler arasındaki arazi anlaşmazlığı halini alacaktır. Kısacası, 1890-1895 yılları arasında Dürzî olayları olarak bilinen mesele 1895 senesinde şiddetini arttıracak, söz konusu dönem aralığında Dürzîler bir taraftan yerel idareye isyan ederken, bir taraftan bedevi aşiretlere ve son olarak da Çerkeslere karşı çatışmalara girecektir.

Çerkes göçmenler ile Dürzîler arasında birçok çatışma meydana gelmiştir. Bu çatışmalar küçük çaplı olup Dürzîlerin tehditleri ve tacizleri şeklindedir. Kanlı çatışmalar, Dürzîlerden bir kısım kişiler Mansura köyüne saldırmaları ile başlamıştır. Bu saldırı beraberinde on yıl sürecek kanlı çatışmayı getirmiştir. Çerkesler ve Dürzîler arasındaki meselenin arazi anlaşmazlığına dönüşmesinden sonra Golan Tepesi'nde hak iddia eden Dürzîler yaptıkları birkaç keşif hareketiyle Çerkes köylerini ateşe verdiler. 1881 senesinde ise Çerkeslere karşı birkaç baskın daha düzenlediler. Bu baskınların sonucunda Mansura köyüne 600 kişilik birlikleriyle ile baskın yapan Dürzîler büyük bir yenilgiye uğradılar. Bundan sonra Çerkes birlikleri daha ilerilere giderek Dürzîleri mağlup ettiler. Nihayet 1889 senesine kadar bu şekilde devam eden olaylar barış sağlanması ile bir süre durdu. Fakat 1894'te yeni bir çatışma patlak verdi. Bu çatışmada Dürzîler küçük bir koyun sürüsü ile yol alan Çerkes bir karı-kocaya saldırmak suretiyle Çerkes kadını öldürdüler (ORSAM, 2012: 12). 6 Haziran 1894 tarihli Suriye Vilayeti'yle beşinci ordu komutanlığından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen şifreli telgrafın suretinin de bu olaydan sonra öldürülen Çerkes kadının kocası yolda tesadüf ettiği üç Dürzîden ikisini katletmiş birini de yaraladığı ifade edilmiştir (BOA.Y.PRK.DH.7/70-3). Bu sırada Dürzî şeyhleri meselenin daha kanlı bir hal almaması için, şeriat kanunları gereği kan bedeli olan 300 Osmanlı lirasını ödemeye ve şüphelinin teşhis edilmesi durumunda gerekli cezanın verilmesine hazır olduklarının teminatını verdiler. Teşhis için yola çıkan Çerkes temsilciler yolda Dürzî saldırısına uğradı ve dört Dürzînin ölmesi ile iki taraf arasında yeni bir çatışma çıktı. Bundan sonra Suriye ve Lübnan'dan çok sayıda Dürzî, Çerkesler üzerine saldırıya geçmek için hazırlıklar yaptılar (ORSAM, 2012: 12). Toplu olarak Mansure köyüne gelen Dürzîler büyük bir katliam yapmışlardır (BOA.Y.PRK.DH.7/70-3). Suriye Vilayetinden Dâhiliye Nezareti'ne 6 Haziran 1894 tarihli şifre telgrafının suretinde, Kunaytira'da sakin Dürzîler arasından

önceden ortaya çıkan meselelere dair jandarma kumandanlığından alınan telgrafın verdiği malumata göre, Dürzilerden üç bin kişi müteceviz olarak Mansure köyüne hücum etmek suretiyle Mansure ve diğer Çerkes köylerinden dördü kız biri kadın olmak üzere toplamda elli altı kişiyi boğazlarını kesmek suretiyle katletmişler ve bir kişiyi de yaralamışlardır. Bundan başka on dört hane ve ahırını yakmış ve kendilerinde de yirmi kişi ölmüştür (BOA. Y.MTV.97/7, Y.PRK.DH.7/70-2). Yerel hükümetin devreye girmesiyle taraflar arasında benzer bir vakanın tekrar yaşanmaması için altmış kişilik nizamiye süvarisi tertip edilerek bölgeye gönderilmiştir. Kunaytıra'da ikamet eden Dürziler daha önceden Cebel-i Lübnan'dan buraya getirilmişlerdi. Cebel-i Lübnan Dürzileri aşar vermedikleri gibi tekâlif-i emiriye vergisi de vermezlerdi. Buna rağmen yaşadıkları civara yakın Hayfa köylerini kendi ellerine geçirmek niyetindeydiler. Bu yüzden üç dört senede bir böyle bir hadise çıkararak mal ve can kaybı vermekten geri durmuyorlardı. İki senedir yine böyle bir harekete girişmişler ve karşılarında yeteri miktarda asker görmedikleri için ahaliye karşı eşkıyalık hareketinde bulunmaktan geri durmamaktadırlar (BOA.Y.PRK.DH.7/70-3). Bundan sonra olay yerine gelen Hüsrev Paşa, taraflar arasında anlaşma sağlamak istediye de Çerkesler buna yanaşmadılar (ORSAM, 2012: 12-13). Ardından vilayet yönetimi, taraflar arasında sükûneti tesisi etmek için, ıslahat yapılması gerektiğini beyan ederek Dâhiliye Nezaretine bir telgraf göndermişlerdir. Telgrafta kısaca meselenin zuhur etmesinden şimdiye kadar geçen süre ile ilgili bilgi verildikten sonra, Necm el-Atraş merkez vilayetine gelerek bir takım tecavüzlerde bulunan ve şu sıralar tekrar bölgeye sıkıştıran Dürziler üzerine Cebel-i Lübnan dâhilinde bir miktar asker gönderilmez ise Dürzilerin bu isyan hareketlerine devam edecekleri bilgisi verilmiştir. Hükümetin Cebel-i Lübnan tarafına asker sevk ederek nüfuz ve iktidarını muhafaza ettiği takdirde Dürziler derhal hükümete itaat edeceklerdir (BOA.Y.PRK.DH.7/70-3).

Çerkeslerle çatışmalar sürerken, Dürzilerin asayişsiz tavırları sadece Çerkes göçmenler üzerine olmamış aynı anda bedevi aşiretler üzerine de hücumlarda bulunmuşlardır. Kunaytıra Kazası'ndaki Dürziler ile urban ve Çerkesler arasında çarpışmalar yaşanmış, hadisenin ciddi bir boyut kazanması üzerine Cebel-i Lübnan'da bulunan Dürziler de Hacıya ve Havran taraflarına gelerek çarpışmalara dâhil olmuşlardır (BOA.DH.ŞFR.185/62).

Osmanlı Devleti, Dürzilerin yerel yönetime karşı ayaklanmasını bastırmak için ilk olarak sulh yoluna gitmiştir. Bu maksatla, Rauf Paşa azledilerek yerine Suriye Vilayetine tayin olunan Müşir Osman Paşa, Şam'a gelerek, Dürzî meselesinin silah kullanılmadan sulh yoluyla sonuçlandırılmasına özen göstermiştir. Bunun için Kuneytra Çerkesleriyle Dürzilerin arasını bularak bir süre meselenin yatışmasını sağlamıştır (Zühdî, 2007: 14). Rauf Paşa'nın azledilmesinde kendisi hakkında Çerkesler arasında çıkan söylemlerin de payı büyüktür. Meselenin çözümü için bizzat hükümdara yazı gönderen Çerkesler, Rauf Paşa'yı Dürzileri gizlice himaye etmekle suçluyorlardı. Nihayetinde Rauf Paşa'nın yerine getirilen Osman Paşa, meselenin sulh yolu ile halli için, kendi başkanlığında bir komisyon kurmuştur. Buna göre, Dürziler, Mansura köyü sakinlerine 1000 lira ödeyecekler ve iki taraf arasında anlaşma sağlanacaktı. Yapılan anlaşmaya rağmen iki taraf da anlaşma şartlarına uymayarak tekrar çatışmaya gireceklerdi(ORSAM, 2012: 13).

Taraflar arasındaki münazaanın şiddetlenmesi üzerine Suriye vilayetince askerî bir ıslahat zorunluğu olduğu beyan edilmiştir. Buna göre; Suriye'nin Kunaytıra kazasından Çerkes göçmenler ile Dürziler arasındaki çatışmayı bertaraf etmek üzere Suriye vilayetinden askerî birlik talep edilmiştir. Vilayet ile Beşinci Ordu komutanlığından gelen telgrafta, Dürzilerin sürekli olan karşı hareketlerini tamamen ortadan kaldırmak için on, on iki tabur piyade, iki alay süvari ve üç batarya toptan oluşan bir askerî kuvvetin Havran'a sevk edilmesi talep edilmiştir. Bâb-ı Âli'den yazılan

cevapta ise, istenilen birliklerin gönderilmesi mümkün değildir. Zira böyle bir askerî ıslahata gidildiği takdirde bir dereceye kadar teskin edilmiş olan hadisenin tekrarlanmasına ve uygunsuzlara meydan verilmesine sebep olacaktır. Bu yüzden iki bölük nizamiyenin bölgeye gönderilerek bir müddet beklemesinin kâfi olacağı ifade edilmiştir (BOA.MV.80/61).

Taraflar arasında çatışma çıkmasında kimi zaman yerel idareden kışkırtmaların olduğu da düşünülmekteydi. Suriye vilayetinden adliye nezaretine gönderilen tezkerede, Dürzilerin yoğun olarak yaşadığı Mecdel-i Şemsi'de ahaliyi, Kunaytıra'daki Mansure köyü ve civar karyelerde bulunan Çerkeslere karşı kışkırttığı ve görevini suiistimal ettiği gerekçesiyle, Şuf Kazası Kaymakamı Mustafa Bey hakkında daha önce şikâyetler olmuştur. Ardından bu hallerin tekrar etmesi üzerine şikâyetlerin tahkik edilmesi gerektiği bildirilmiştir (BOA.DH.MKT.292/54). Dürzî-Çerkes çatışmaları zaman içerisinde başladığı Mansure köyünün dışına çıkmakta ve çevre yerleşim yerlerine kadar genişlemektedir. Mesela Mansure köyü çevresinde olaylar devam ederken Havran Dürzileriyle Kunaytıra'da sakin Çerkes göçmenler arasında da bir takım çatışmalar zuhur etmiştir. İki taraf arasında çıkan arbedenin daha da şiddetlenmemesi ve Kunaytıra Dürzilerinin Merc-Uyun kurası ile Beyrut Vilayeti hudutlarına tecavüz etmemesi için gerekli önlemlerin alınması maksadıyla bir takım süvari jandarma sayısı takviye edilmiştir (BOA.DH.ŞFR.167/22).

Çerkes ve Dürziler arasında meydana gelen bu hadiseler sadece Osmanlı Devleti'nin içinde bilinen hadiseler olarak kalmamıştır. Özellikle Lübnan bölgesiyle İngiltere ve Fransa'nın öteden beri ilgilenmekte olması dolayısıyla Avrupa basınında da yer bulmuştur. Hariciye Nezareti'nin 120 Numaralı tezkeresinin tercüme suretinde Jurnal dö Jineve (Geneve) gazetesinde Çerkesler ve Dürziler arasında kanlı çatışmaların olduğu haberleri yer almıştır (BOA.Y.PRK.HR, 17/16). Kimi zaman ise Avrupa basınında mesele ile alakalı asılsız haberler yapılmıştır. Hariciye Nezaretine 3 Temmuz 94 tarihinde Londra Sefareti'nden gelen 290 numaralı telgrafta, Times gazetesinin aynı tarihli nüshasına göre, Suriye vilayetinde Çerkesler ve Dürziler arasında bir mücadele olduğu ve Umur-u idarenin bu meseleyi arttırmayı uygun bulduğu gibi asılsız haberler olmuştur (BOA.HR.SYS.1529/91).

Dürzî-Çerkes çatışmalarında saldırgan taraf Dürziler olmakla beraber kimi zaman Dürziler de, Çerkeslerin tecavüzüne uğradıkları iddialarında bulunuyorlardı. Suriye Vilayeti'ne tabi Mecdel-i Şems't kâin Dürziler namına Yusuf imzasıyla Hasbayya merkezinden vilayet idaresine teslim edilen telgrafın tercümesine göre, kendi hallerinde mahallerinde ikamet ederken Çerkeslerin bir hücum ile önce beş, ardından sekiz Dürzî'yi katlettikten sonra tekrar saldırıya geçerek elli kişiyi daha katletmişlerdi. Çerkeslerin, Dürzilerin ikamet ettikleri yerlerde emniyeti tehdit ettikleri gerekçesi ile gereğinin yapılması istenmiştir (BOA. BEO.420/31486-3). Meselenin aslı için gerekli araştırmaları yapan vilayet idaresinin Babiali Telgraf Odasına çektikleri şifreli telgrafın tercümesine göre; Yusuf imzasıyla Hasbayya'nın merkezinden çekilen telgrafta yazılmış olan olay 6 Haziran 1894 tarihi ile arz olunmuştur. Çerkesler için söylenen tecavüz meselesi nefislerini muhafazadan ibarettir. Bu vakiad Dürzilerden yirmi bir, Çerkeslerden elli-altmış kişi ölmüş ve birçok kişi yaralanmıştır. 29 Mayıs 1310 tarihli telgrafnamede arz olunan bir miktar askerî kuvvetin vücuda getirilmesi ile taraflar arasında şimdilik sükûnetin sağlandığı bilgisi verilmiştir (BOA.BEO.420/311486-4) Burada Dürzilerin kendilerini masum göstermek gibi bir yolu izledikleri dikkat çekmektedir. Muhtemelen Avrupalılara böyle bir mesajın verilmesi tercih edilmiş olmalıdır.

Dürziler ve Çerkesler arasındaki bu çatışmalar her iki taraf üzerinde ağır maddî ve sosyal sıkıntılara sebep olmuştur. Devlet bu sıkıntılardan genel olarak Dürzileri sorumlu bulunduğu için

onlara cezai müeyyide uygularken, Çerkeslerin mağduriyetlerini gidermek hususunda da imkânlar nispetinde yardım etmiştir. Pekâlâ, Dürzilerin, Çerkesler üzerine yaptıkları yağma girişimlerinden bir örnek olarak 5 Ekim 1894 tarihli belgeye göre, Çerkesler ve Kunaytıra Dürzileri arasında meydana gelen hadiseden dolayı nüfus ve mal olarak büyük kayıplar yaşayan Çerkeslere, atıyye olarak padişah tarafından elli bin kuruş tesviye edilmiştir (BOA.DH.MKT.285/46). Burada hemen şunu belirtmemiz gerekmektedir ki, devletin gönderdiği yardımların dağıtımını da her zaman yerinde ve uygun bir şekilde olmamaktadır. Mesela yukarıda belirttiğimiz atıyye paranın dağıtılmasında suiistimalin olduğu ve durumun Dâhiliye Nezareti'ne bildirildiği anlaşılmaktadır. Dâhiliye Nezareti de tevzi defterleriyle tasdikli senet suretlerinin gereğinin yapılması için vilayete emir göndermiştir (BOA.DH.MKT.2355/102). Yine belgenin devamında, gönderilen atıyyenin tevzi defterlerinin suretlerinin gönderilmiş olmasına rağmen, durumun ne olduğu hakkında cevap alınmadığı için gereğinin yapılması ve neticenin bildirilmesi hususunda Suriye vilayetine emir verilmiştir (BOA.DH.MKT.655/32). Yine bir başka belgeden, Dürzilerin mağdur duruma düşürüp ve zarara uğrattıkları Çerkeslere vilayet yönetimi gerekli yardımı yapmıştır. Kunaytıra kazasında ikamet eden Dürzilerin Çerkeslerle yaptıkları çatışmaların arkasında zarara uğrayan Çerkeslere yardım parası olarak Suriye Vilayeti'ne iki senet gönderilmiştir. Aynı belgede daha önce gönderilen ve yerine ulaşmayan diğer senet için de gerekli çalışmaların yapılması istenmiştir (BOA.DH.MKT.2306/4). Diğer taraftan Çerkeslere yapılan maddî yardımların yerine ulaştırılması veya uygun dağıtılmaması gibi bir takım suiistimallerin olduğu görülmüştür. Bu suiistimalin bertaraf edilmesi için devlet tarafından gerekli önemler alınmış ve gerekli çalışmaların yapılmasına mahalli idarecilere tekit emirler gönderilmiştir. Dâhiliye Nezareti'nde 6 Haziran 1900 tarihli belgede, Suriye Vilayeti'ne gönderilen tezkirede, Kunaytıra'da Dürzilerle Çerkesler arasında meydana gelen çatışmada zarar gören Çerkeslere yardım olarak verilen bahşişin dağıtılması esnasında suiistimallerin olduğunun bildirilmesi üzerine, yardım paralarının kaydedildiği tevzi defterleri ve tasdikli senet suretlerinin gereğinin yapılması ve yanlışlığın düzeltilmesi için, yeniden gönderilmesi istenmiştir (BOA.DH.MKT.2355/102)

Devlet sadece mağdur olarak Çerkeslere malî destek vermekle yetinmemektedir. Bu desteğin yanında Çerkeslerin vermiş oldukları vergilerden af yoluna gidilmiştir. Yine bu hususla alakalı olarak bir belgeden anlaşılacağı üzere, Kunaytıra Dürzileri ile Çerkeslerin çatışmaları esnasında, Çerkeslerin arazisine yapılan yağmadan dolayı ayakaltında kalan bu seneki ziraatlarına ait olan öşür affedilmiştir (BOA.BEO.489/36647).

Çıkan çatışmaların önlenmesi için tedbir alınması hususunda gerek yerli idareciler gerekse merkezî idarenin gayret ettiği bir gerçek olmakla beraber çatışmaların önlenmesi güç olmuştur. B u bakımdan yerli idareciler öncelikli tedbirlerine almakta, alınan tedbirler yeterli olmadığı takdirde, merkezin yetki alanında bulunan emirler için merkez devreye girmektedir. Ancak yerel idarecilerin çıkan anlaşmazlıkları ve çatışmaları önlemek için gayretlerinin yeterli olmamasının önemli sebebi Dürzilerin her zaman yeni bir çatışma için hazır halde olmalarıdır. Daha önemlisi çatışmalar yalnız bir yerde olmamakta hem Suriye'de hem de Cebel-i Lübnan'da ayrı ayrı meydana gelmektedir. Diğer taraftan çatışmaların yalnız iki bölge ile sınırlı olmama ihtimali her zaman bulunmaktadır. Suriye ve Cebel-i Lübnan'ın farklı coğrafyalarında çoğunlukla yan yana bulunan bu toplulukların çatışan topluluğa taraf ve destek olarak yeni çatışma alanları meydana getirmeleri kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Suriye vilayetine gönderilen 12 Temmuz 1894 tarihli tezkerede, Çerkesler ve Dürziler arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı, Cebel-i Lübnan ve Havran Dürzileri arasında muhtemel bir ittifak sağlanabileceği Cebel-i Lübnan mutasarrıflığı tarafından bildirilmiş ve

Suriye'ye tecavüzde bulunma ihtimallerine karşı da, Suriye'de gerekli tedbirlerin alınması gerektiği uyarısında bulunulmuştur (BOA.BEO, 433/32458).

Yerel idare çekişmelerin yaşandığı bölgelerde öncelikli olarak iki taraf arasında anlaşma yoluna gitmek istemiştir. Bu sebeple kuvvet kullanılarak hadiselerin önlenmesi için merkezden yardım talep edilmesi daima ikinci planda tutulmuştur. Bu hususta Havran'da ortaya çıkan anlaşmazlıkların halli için henüz askerîbirliğe ihtiyaç olmadığı 6 Kasım 1895 tarihinde Beyrut tarafından merkeze gönderilen bir tezkerede bildirilmiş (BOA.BEO.503/37716, BEO.516/38680) fakat olayların şiddetlenmesi üzerine Harbiye Nezareti'nden gönderilen tezkerede, taraflar arasındaki münakaşanın bölgede yayılma göstermeye başlamasıyla, meselenin menî için Nablus'da bulunan süvari alaylarından birer takım Safed ve Cenin taraflarına gönderilmiştir (BOA.BEO.492/36867) Aynı anda çatışmaların sıkça yaşandığı Mecdel-i Şems karyesinde de hadisenin teskini için benzere tedbirler alınmıştır.

Mahalli idarecilerinin aldığı tedbirler arasında tarafları uzlaştıran verilen mahallî cezaları yerinden hal yoluna koymak da vardır. Burada uygulanan bir usulde dikkat çeken hususlardan bir tanesi suçlu bulunan tarafın tazminat ödemesidir. 22 Kasım 1895 tarihli belgede, vilayet yönetiminin Suriye'deki Mecdel-i Şems karyesinde Dürzilerle Çerkesler arasında vuku bulan meselelerin tekrarını sonlandırmak için yapılan bir girişimden, Dürziler Çerkeslere tazminat olarak otuz altı bin küsur kuruş para vereceklerdir. Bu arada bir hususa dikkat çekmek gerekmektedir. İslâm toplumlarında bir Müslüman topluluk bir başka Müslüman topluma göçmen olarak giderse *ensarlık* diye adlandırılan bir sosyo-kültürel gelenek bulunmaktadır. Dürziler'in, Suriye muhafızı ve İslâm ensarı olduklarını bildirdikleri bir vesikanın sureti Beyrut Vilayeti'nden takdim olunmuştur. Burada bu fenalığın külliyyen önünün alınması ve bu gibi uygunsuz gelişmelerin tekrarının men edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (BOA.İ.HUS, 37/110). Ancak ne yazık ki, bundan sonra taraflar arasındaki çatışmalar ara ara da olsa devam etmiştir.

Bir diğer hususa da temas etmemiz gerekmektedir. Mahalli idareciler ve Merkez, Dürzî-Çerkes çatışmalarını önlemek hususunda gayret sarf ederken bu işten faydalanmak isteyen topluluklar da bulunmaktadır. Mesela bölgede bulunan aşiretlerin bu topluluklar arasında fitne ve fesada sebep olacak faaliyetleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. 13 Mart 1900 tarihli belge bu konuda bize önemli bilgi vermektedir. Belgeye göre aşiretlerin, Çerkesler ve Dürziler arasındaki münakaşaların devamından fayda umdukları anlaşılmaktadır. Nitekim Suriye vilayeti dâhilindeki aşiretlerin taraflar arasındaki çatışmalara ara verildiği zamanlarda yeniden çatışmaların çıkması yönünde fesada sebep olacak girişimlerde buldukları anlaşılmıştır. Suriye Vilayeti'ne yerli ahali tarafından gönderilen telgrafta, Fazıl Aşireti şeyhlerinden Mehmet El-Ka'ur'un bir taraftan Kunaytıra ahalisine zulmettiği, diğer taraftan Mecdel Dürzileriyle Çerkes göçmenlerin arasına fesat sokarak araziler gasp ettiği ihbarı üzerine gereğinin yapılması için ihbarın tahkik edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (BOA.DH.MKT.2317/82).

SONUÇ

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında Kırım Harbi (1853-1856) ve Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) olarak bilinen iki büyük savaş gerçekleşmiştir. Bu savaşların iki devlet için de ciddî sonuçları olmuştur. Osmanlı Devleti açısından en önemli sonuç, söz konusu iki savaş neticesinde Rus zulmünden kaçan Kırım ve Kafkas halklarının Osmanlı topraklarına sığınmasıdır. Bu sığınmalar büyük göçler şeklinde olmuştur. Bu büyük göçler ile beraber Osmanlı

Devleti çok büyük nüfus hareketleri ile karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti bu yeni nüfus hareketlerinin olası olumsuz sonuçlarını bertaraf etmek için birçok tedbir almış ve bütün imkânlarını seferber etmiştir. Bu tedbirlerden en önemlisi gelen göçmenleri ülke genelinde uygun arazilere iskân etmektir. Fakat yine de gerek iskân sırasında gerekse iskân sonrasında Osmanlı Devleti birçok sorun ile karşılaşmıştır. Bilhassa iskân sonrasında kimi zaman yerli ahalden kaynaklı kimi zaman da iskân edilen göçmenlerden kaynaklı pek çok mesele ortaya çıkmıştır. Suriye taraflarına iskân edilen Çerkeslerin de karşı karşıya kaldığı en büyük meselelerden bir tanesi, bölgenin yerli ahalisinden olan Dürzîlerin kendilerine karşı gösterdikleri tacizlerdir. Arazi anlaşmazlığı olarak başlayan bu tacizler zamanla kanlı çatışmalara sebep olmuştur. Bu olup bitenler Osmanlı Devleti'nin merkezindeki ilgili birimleri ve Suriye vilayet yönetimini uzun yıllar meşgul etmiştir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âli Evrâk Odası

BEO, 433/32458
BEO.420/311486-4.
BEO.420/31486-3.
BEO.489/36647.
BEO.492/36867.
BEO.503/37716.
BEO.516/38680

Dâhiliye Nezâreti, Mektûbî Kalemi

DH.MKT.285/46.
DH.MKT.2306/42.
DH.MKT.2317/82.
DH.MKT.2355/102.
DH.MKT.2355/102.
DH.MKT.292/54.
DH.MKT.655/32.

Dâhiliye Nezâreti, Şifre Kalemi

DH.ŞFR.167/22.
DH.ŞFR.185/62.

Hariciye Nezâreti, Siyasî

HR.SYS.1529/91.

İrade, Hususî

İ.HUS, 37/110.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları

MV.80/61.

Yıldız, Mütenevvi Maruzât

Y.MTV.97/7.

Yıldız, Dâhiliye Nezâreti Maruzâtı

Y.PRK.DH.7/70-2.
Y.PRK.DH.7/70-3.
Y.PRK.DH.7/70-3.
Y.PRK.DH.7/70-3.
Y.PRK.DH.7/70-3.

Yıldız, Hariciye Nezâreti Maruzâtı

Y.PRK.HR, 17/16.

Tetkik Eserler

- BAĞLIOĞLU, Ahmet, **Orta Doğu Siyasî Tarihinde Dürziler**, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi, Elazığ 2006.
- BAKTIAYA, Adil, “19. Yüzyıl Suriyesinde Hıristiyan-Müslüman İlişkilerinde Değişim 1860 Şam Olayları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası LVIII, S.2**. İstanbul 2008, s.23-44.
- BUZPINAR, Tufan, “Arap Milliyetçiliğinin Osmanlı Devlet’inde Gelişim Süreci”, **Osmanlı II**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.168-178.
- ELDEM, Edhem, GOFMAN, Daniel, MASTERS, Bruce, **Doğu ve Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir**, İstanbul, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- EREN, Ahmet Cevat, Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966.
- GÖKBİLGİN, Mehmet Tayyip, “1840’tan 1861’e kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler”, **Bulleten X, S.37,38,39,40**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1946, s.643-703.
- HABİÇOĞLU, Bedri, **Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler ve İskanları**, Nart Yayıncılık, İstanbul 1993.
- İPEK, Nedim, “Kaynakların Dilinde Göç Kavramı”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Yıl:9, S.17, Güz 2014. s.9-20.
- İPEK, Nedim, **Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- KARPAT, Kemal, **Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- ORSAM, “Suriye Çerkesleri”, **Rapor No:130**, Kasım 2012.
- SAMUR, Sabahattin, “Suriye Vilayeti’nin İdari ve Sosyal Yapısı (1840-1908)”, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara 1989.
- SAYDAM, Abdullah, Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.
- ŞENZEBEK, Aytekin, “Dürzilik, Doğuşu ve Temel Prensipleri”, **Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Konya 2001.
- TAN, Muzaffer, “Geçmişten Günümüze Dürzilik”, **e-makâlât Mezhep Araştırmaları**, V/2, Güz 2012, s.61-82.
- TEKELİ, İlhan, **Göç ve Ötesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.
- ZÜHDİ, İsmail, **İntibah 1311 (1895/1896) Dürzî Olayları**, (haz. Ahmet Nezih Galitekin), Şehir Yayınları, İstanbul 2007.